

НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПРЕДМЕТНА ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВІ

THE BEST INTERESTS OF THE CHILD AND THE SPECIFICS OF EVIDENCE IN PRE-TRIAL INVESTIGATIONS: CONTENT AND INSTRUMENTAL COMPONENTS

Зінковський І.П., д.філос. за спец. «право»,
адвокат

У статті розглянуто проблему предметної та інструментальної складової доказування у досудовому розслідуванні у контексті забезпечення найкращих інтересів дитини. Метою статті є виокремлення особливостей предметної та інструментальної складових доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини.

У аспекті предметної складової розкрито питання переліку обставин, які мають бути доведені у кримінальному провадженні. У аспекті інструментальної складової досліджено засоби, які можуть бути використані в найкращих інтересах дитини, відносяться: допит у порядку ст. 225 КПК України; допит у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України; проведення допиту у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України); мінімізація особистої участі у процесуальних діях.

Зроблено висновок, що предметна складова доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини має такі особливості: загальний предмет доказування (діти у конфлікті з законом); локальний предмет доказування (діти у контакті з законом).

Інструментальна складова доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини має такі особливості: обрання конкретних засобів збирання та перевірки доказів з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо недопущення ретравматизації та віктимізації, урахування стану здоров'я, обмеження контакту дітей-свідків та дітей-потерпілих з підозрюваним, мінімізації процесуальних дій за участі дитини; депонування показань; допит у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України. З метою дотримання міжнародного стандарту обмеження контакту дітей-свідків та дітей-потерпілих з підозрюваним необхідною є норма у ст. 232 КПК України щодо дистанційного проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного, дистанційного впізнання осіб чи речей, дистанційного проведення процесуальних дій за участі неповнолітнього у досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру.

Ключові слова: доказування, досудове розслідування, найкращі інтереси дитини, предмет доказування, засоби збирання та перевірки доказів, відеоконференція, допит, дитина.

The article examines the problem of the content and instrumental components of evidence in pre-trial investigations in the context of ensuring the best interests of the child. The purpose of this article is to highlight the specific features of the content and instrumental components of evidence in pre-trial investigations in the context of the best interests of the child.

In terms of the content component, the article discusses the list of circumstances that must be proven in criminal proceedings. In terms of the instrumental component, the article examines the means that can be used in the best interests of the child, including: interrogation in accordance with Article 225 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; interrogation in accordance with Part 11 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; conducting interrogations via videoconference during pre-trial investigations (Article 232 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); minimisation of personal participation in procedural actions.

It is concluded that the substantive component of evidence in pre-trial investigation in the context of the best interests of the child has the following features: general scope of evidence (children in conflict with the law); local scope of evidence (children in contact with the law).

The instrumental component of evidence in pre-trial investigations in the context of the best interests of the child has the following features: selection of specific means of collecting and verifying evidence, taking into account the best interests of the child in order to prevent retraumatisation and revictimisation, taking into account the state of health, limiting contact between child witnesses and child victims with the suspect, minimising procedural actions involving the child; depositing testimony; interrogation in accordance with Part 11 of Article 615 of the CPC of Ukraine. In order to comply with the international standard of limiting contact between child witnesses and child victims with the suspect, the provision in Article 232 of the CPC of Ukraine regarding the remote interrogation of a minor or juvenile witness, victims, suspects, remote identification of persons or objects, and remote procedural actions involving minors in pre-trial investigations in criminal proceedings regarding the application of coercive educational measures.

Key words: evidence, pre-trial investigation, best interests of the child, subject of evidence, means of collecting and verifying of evidence, video conference, interrogation, child.

Постановка проблеми. Найкращі інтереси дитини, відображені у ст. 3 Конвенції про права дитини [1], є основою, на якій має базуватися доказування у кримінальному провадженні за участі дитини. Ця концепція має враховуватися незважаючи на статус дитини у кримінальному провадженні. Специфіка забезпечення найкращих інтересів дитини в силу кримінально-процесуальних процедур може мати місце залежно від статуту дитини у провадженні та індивідуальних особливостей та потреб дитини. Ця концепція, як підкреслюється у Загальному коментарі № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3), є триєдиною: матеріальне право; основоположний тлумачний правовий принцип; правило процедури [2]. Відповідно, правило процедури деталізується так: якщо належить ухвалити рішення, яке вплине на конкретну дитину, визначену групу дітей або дітей загалом, процес прийняття рішення повинен передбачати оцінку можливого впливу рішення (позитивного або негативного) на відповідну дитину або дітей. Для процесів оцінки та визначення найкращих інтересів дитини необхідні процедурні гарантії [2].

Важливість дотримання найкращих інтересів дитини підкреслюється і на національному рівні, зокрема, у Національній стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року [3]; Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність [4]; Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні розглядалися І. Глов'юк, З. Дільною, О. Дроздовим, О. Дуфенюк, Н. Крестовською, О. Мельник, В. Мельченком, М. Менджул, П. Пархоменком, М. Попович, І. Ракіповою, Н. Устрицькою, Н. Хмелевською, М. Червінко, автором цієї статті [6] та ін. Утім, ці питання актуалізуються через затвердження Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, наявних пілотних проєктів щодо дружнього до дитини провадження, та мають бути розглянуті з урахуванням предметної, інструментальної, суб'єктної та процедурної складових доказування. У цій статті увага буде

зосереджена на предметній та інструментальній складових доказування.

Метою статті є виокремлення особливостей предметної та інструментальної складових доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному процесуальному аспекті визначення надано у Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [4]. Слід зазначити, що це визначення синхронізується з запропонованою у доктрині кримінального процесу структурою найкращих інтересів дитини, де розрізняються фізіологічний, соціальний, економічний, комунікаційний, психологічний та правовий компоненти [7, с. 55].

Предметна складова, як проявляється у переліку обставин, які мають бути доведені у кримінальному провадженні, має специфіку, зважаючи на перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Ці обставини поєднують як загальний перелік, встановлений ст. 91 КПК України, так і спеціальний перелік ст. 485 КПК України. Специфічний предмет доказування є визнаною у доктрині ознакою провадження щодо неповнолітніх [8]. Цим, тим не менш, не вичерпуються особливості предметної складової доказування у кримінальних провадженнях за участі дітей, яке є ширшим за кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Зважаючи на різні статуси дитини, у аспекті локального предмета доказування слід розглядати обставини, які стосуються не лише дітей у конфлікті з законом, а й дітей у контакті з законом, бо це обумовлює провадження процесуальних дій з забезпеченням найкращих інтересів дитини. У першу чергу мається на увазі сам факт неповнолітності, адже він зумовлює оперативність строків згідно з ч. 4 ст. 28 КПК України, правила допиту (ч. 3 ст. 224, ст. 226 КПК України), залучення до участі у кримінальному провадженні законних представників, лікарів, педагогів, психологів, застосування «Зеленої кімнати», використання можливостей «Барнахус» тощо.

Інструментальна складова у контексті засобів збирання та перевірки доказів, на перший погляд, не має істотної специфіки, адже вона проявляється у обранні засобів збирання та перевірки доказів. Разом з тим, для забезпечення найкращих інтересів дитини вона має значення у аспекті обрання конкретних засобів з умовами: недопущення вторинної віктимізації дитини; урахування соматичного та психічного стану здоров'я дитини; мінімізації процесуальних дій; дотримання визнаного міжнародного стандарту щодо обмеження контактів дітей, які є свідками та потерпілими, з підозрюваним; застосування процедур, які уможливають дослідження показань дітей у суді без їх допиту у судовому розгляді; фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів тощо.

До таких засобів, які можуть бути використані в найкращих інтересах дитини, відносяться: допит у порядку ст. 225 КПК України; допит у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України; проведення допиту у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України); мінімізація особистої участі у процесуальних діях (Стандарти 34, 52, 54 [4]), коли це є суворо необхідним.

Допит у порядку ст. 225 КПК України. Як відомо, ст. 225 КПК України у переліку підстав допиту не згадує вік свідка, потерпілого. Утім, рекомендація використати цей механізм слушно міститься у Стандартах 35, 51 [4]. Є пропозиції у доктрині щодо доповнень до ст. 225 такою підставою проведення допиту слідчим суддею, як «необхідність допиту неповнолітніх у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статеві свободи та статевої

недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування» [9, с. 26]. Утім, навіть враховуючи підвищену вразливість дітей-потерпілих та свідків у таких провадженнях, сумнівним є обмеження у законі кола дітей, які можуть бути допитані у такому порядку. Адже вторинна віктимізація можлива через специфіку кримінально-процесуальних процедур у кримінальному провадженні з будь-якою кваліфікацією кримінального правопорушення. Аналіз судової практики свідчить про те, що діти допитуються у порядку ст. 225 КПК України слідчими суддями.

ККС ВС визнає правомірність практики, коли досліджуються показання дитини, надані у порядку ст. 225 КПК України. Зокрема, у провадженні, де сторона захисту стверджувала, що місцевий суд не допитав у судовому засіданні потерпілу, а обмежився оголошенням її показань, наданих слідчому судді у порядку, передбаченому ст. 225 КПК, під час якого була відсутня сторона захисту, та позбавив сторону захисту права на перехресний допит, ККС ВС не встановив порушень. Аргументи наступні:

- 11 січня 2023 року потерпіла була допитана слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК, і на той час ОСОБА_7 не було повідомлено про підозру, а тому, з урахуванням наведеного вище, її допит відбувся без сторони захисту правомірно;

- в судовому засіданні 20 квітня 2023 року на етапі визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження (ст. 349 КПК) прокурор запропонував встановити такий порядок дослідження доказів, а саме допитати свідків, дослідити письмові докази, зокрема відеозапис на якому зафіксовані показання, надані потерпілою слідчому судді у порядку, передбаченому ст. 225 КПК, допитати обвинуваченого та перейти до судових дебатів. Сторона захисту не заперечила проти такого порядку дослідження доказів, а також не заявила про необхідність визначення іншого обсягу доказів, які треба дослідити, зокрема щодо проведення допиту потерпілої (яка, до того ж, брала участь у судових засіданнях безпосередньо);

- Місцевий суд у судовому засіданні під час дослідження доказів відтворив відеозапис надання потерпілою показань слідчому судді. Після його прослуховування сторона захисту не ставила під сумнів їх достовірність і не заявляла клопотання про здійснення безпосереднього допиту потерпілої в судовому засіданні;

- сторона захисту ознайомлювалася з матеріалами кримінального провадження в ході досудового розслідування, зокрема з відеозаписом допиту потерпілої, а також з іншими письмовими доказами. Тому захисник і засуджений могли побудувати відповідну лінію захисту та заявити відповідні контраргументи проти цих доказів, чого вони не зробили [10].

Допит у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України вже детально аналізувався автором у опублікованій праці [11]. При застосуванні цієї процедури у «старих» кримінальних провадженнях слід врахувати позицію ККС ВС: «згідно з положеннями ч. 11 ст. 615 КПК (у редакції Закону від 14 квітня 2022 року № 2201-ІХ, який набрав чинності 01 травня 2022 року) показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. З оскаржуваних судових рішень вбачається, що свідка ОСОБА_15 було допитано 15 квітня 2020 року, тобто до набрання чинності вказаними вище приписами ч. 11 ст. 615 КПК. Ураховуючи викладене, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КПК допустимість доказів визначається положеннями цього Кодексу, які були чинними на момент їх отримання, суди попередніх інстанцій, безпідставно посилаючись на положення ч. 11 ст. 615 КПК, визнали допустимим доказом позасудові показання свідка ОСОБА_15.» [12]

Стандарт 35 передбачає, що слід забезпечувати допит неповнолітнього під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею у порядку, передбаченому статтею 225, частиною одинадцятою статті 615 КПК України [4], не уточнюючи, яка з цих процедур є доречною для забезпечення найкращих інтересів дитини. При цьому Стандарт 51 вже згадує лише ст. 225 КПК України [4]. Дослідивши це питання раніше у більш загальному контексті, зазначимо, що позиція про пріоритетність допиту ст. 225 КПК України, викладена у попередній публікації [13, с. 515], залишилась незмінною. Задля уникнення ризику констатації порушення права на перехресний допит та відсутності достатніх урівноважуючих факторів, що спричинить несправедливість судового розгляду, більш логічним є допит у порядку ст. 225 КПК України за участі сторони захисту з використанням методики «Зелена кімната» та можливостей «Барнахус».

Проведення допиту у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України). Чинна редакція п. 3 ч. 1 ст. 232 КПК України передбачає, що «допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках: ... проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого». Це формулювання цілком відповідає, зокрема, положенню, що слід уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього, що передбачене п. 68 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. У Стандарті 34 вказано на використання можливості здійснення дистанційного досудового розслідування [4]. Проте, дещо суперечливим виглядає формулювання, що загалом стаття регламентує і допит, і впізнання, утім, для дітей передбачені особливості: 1) йдеться лише про малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого; 2) не йдеться про впізнання за участі дитини. Як видається, на сучасному етапі діджиталізації суспільства та держави такі обмеження є штучними (за умови можливості забезпечення якісного зв'язку). Тому необхідно прямо передбачити у ст. 232 КПК України можливість проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного, впізнання осіб чи речей, а також прове-

дення процесуальних дій за участі неповнолітнього у досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру.

Мінімізація особистої участі у процесуальних діях (Стандарти 34, 52, 54 [4]), коли це є суворо необхідним. Відмітимо, що Стандарт 52 у частині «Надсилати на дослідження для проведення судових психологічних експертиз насамперед матеріали кримінального провадження, відеозаписи слідчих дій за участю дитини. Лише у разі неможливості проведення експертиз за наявними матеріалами направляти дитину», – пов'язаний з недопущенням ретравматизації дитини, що може мати місце при проведенні психологічної експертизи, бо і там можуть ставитися питання щодо травмуючої події. Утім, важливо зазначити, що у сторони захисту потім, вже у судовому розгляді можуть бути заперечення стосовно повноти дослідження експерта, якщо дитина не була направлена. Відповідно, для проведення експертизи має бути надана максимально можлива кількість відеоматеріалів, а експерт має бути готовий дати показання у суді, чому він вирішив, що за такими матеріалами можливо провести експертизу [6, с. 533].

Висновки. Отже, предметна складова доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини має такі особливості: загальний предмет доказування (діти у конфлікті з законом); локальний предмет доказування (діти у контакті з законом).

Інструментальна складова доказування у досудовому розслідуванні у контексті найкращих інтересів дитини має такі особливості: обрання конкретних засобів збирання та перевірки доказів з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо недопущення ретравматизації та віктимізації, урахування стану здоров'я, обмеження контакту дітей-свідків та дітей-потерпілих з підозрюваним, мінімізації процесуальних дій за участі дитини; депонування показань; допит у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України. З метою дотримання міжнародного стандарту обмеження контакту дітей-свідків та дітей-потерпілих з підозрюваним необхідною є норма у ст. 232 КПК України щодо дистанційного проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, підозрюваного, дистанційного впізнання осіб чи речей, дистанційного проведення процесуальних дій за участі неповнолітнього у досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Комітет з прав дитини. Загальний коментар №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>
3. Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>
4. Порядок реалізації пілотного проекту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність (затверджено Наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України 01 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>
5. Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), затверджений Наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>
6. Зінковський І.П. Новелізація доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих та свідків. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №3. С. 530-536. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.92>
7. Червінко М. В. Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 301 с.
8. Рябенко К. С. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 224 с.
9. Гречана С. І. Тактика допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 255 с.
10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 березня 2024 року, справа № 562/1192/23. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117721690>
11. Зінковський І.П. Забезпечення допустимості досудових показань, отриманих у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, та практика Касаційного кримінального суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 454-457 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/104>
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 травня 2025 року, справа № 462/6260/20. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127463901>
13. Зінковський І.П. Трансформація отримання вербальної інформації від особи у кримінальному провадженні під час воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №1. С. 513-518. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.89>